

Teori İle Güncel Arasında Hadis/Sünnet İnkârı*

Ahmed ÜRKMEZ**

Özet: Hadis/Sünnet karşıtlığı, önceki yüzyıllarda olduğu gibi günümüzde de güncelliğini koruyan bir itikâdî ve amelî problemidir. Problemin teorik temelleri incelendiğinde, Hadis alanı bünyesindeki pek çok önemli başlığı ilgilendirdiği görülecektir. Bu başlıklardan bazıları, hadislerin yazıya geçiriliş süreci, vahiy sünnet ilişkisi ve sünnetin dindeki yeri ve bağlayıcılığına dair tartışmalardır.

Bu çalışma, söz konusu teorik zeminden hareketle akla dayalı hadis/sünnet karşıtlığını özet bir biçimde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Meselenin tarihsel süreci ve özellikle Hint Alt Kıtası'ndaki "Kur'an'cı" ekoller ele alınmış, günümüz Türkiye'sindeki Hadis/Sünnet inkârı akımlarının bazı niteliklerine işaret edilmiştir. Araştırma alanıyla alakalı tespit ve sonuçlar çalışmanın bitiminde paylaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünnet, İnkâr, Ehl-i Kur'an, Rasyonalizm.

Denial of the Sunnah Between Theory and Actually

Abstract: Hadith/Sunnah opposition is a belief and behavioral problem that keeps updating nowadays as in the past. When the theoretical foundations of the problem are examined, it will be seen that the problem is relevant to some important titles in Hadith area. Some of these important titles are the Hadith writing process, revelation-sunnah relation and the discussions about sunnah's place in the religion.

This article aims to evaluate the rational Hadith/Sunnah opposition, moving from that theoretical ground briefly. The historical process of the matter and "People of the Qur'an" schools in the Indian Subcontinent are discussed and some features of the Hadith/Sunnah opposition movements in Today's Turkey are pointed out. Findings and results related to research field have been shared at the conclusion of the study.

Key Words: Hadith, Sunnah, Refusal, People of the Qur'an, Rationalism.

* Bu makale, 11-12 Kasım 2016 tarihinde Yozgat'ta düzenlenen "V. Hadis İhtisas Toplantısı ve Hadis Algısı" Çalıştayı'nın I. Oturumunda sunulmak için hazırlanan tebliğin gözden geçirilmiş hâlidir.

** Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Hadis Bilim Dalı.

Giriş

Tarih boyunca, çeşitli kültürlerle ait inanç ve düşünce alt yapılarının etkisiyle, birey ve grupların hadis/sünnet algılarının farklılaştığı bir vakıadır. Hadis/sünnet anlayışlarını itikadî bir düzlem yerine aklî bir söylem üzerinden ifade eden ve genel anlamda “rasyonel” olarak tanımlanabilecek akımların nerede keşitdikleri cevaplanması gereken bir sorudur. Zira birden fazla coğrafyada ve dönemde apayrı ad ve kimliklerle tezahür etmiş rasyonel anlayışlar, hadis ve sünnet konusunda birbirine çok benzeyen argümanlar kullanmış ve polemik maddeleri oluşturmuşlardır.

Bu çalışmada, yüzyıllarca akılcı ekolü İslâm dünyasında temsil ettiği düşünülen Mutezile ele alınmayacak, daha güncel bir mahiyet arz eden ve ülkemizde de gün geçtikçe sünnet karşıtlığını “düşmanlık” seviyesine indiren Kur’an’cılar meselesi incelenecektir. Literatürün Mutezile odaklı onlarca çalışmayı barındırdığı bilinmekte, söz konusu çalışmalarda mesela şu istifhamlar üzerinde durulmaktadır: Mutezile akla dayanarak hadis ve sünnetin bütününe inkâr etmiş midir? Hadis ve sünnete yaklaşım noktasında Mutezile kendi içinde homojen bir yapı mıdır, yoksa bazı Mutezilî âlimler diğerlerinden daha aşırı bir karşıtlık mı sergilemişlerdir? 19. Yüzyılda Hint Alt Kıtası’nda gelişen Kur’an’cı akımlarda ve eş zamanlı oryantalist araştırmalarda Mutezile tecrübesi ne oranda etkili ve belirleyici olmuştur?

Bu ve benzeri soruların cevapları daha önce yapılmış müstakil çalışmalara¹ bırakılarak kısaca şu söylenebilir: Hz. Peygamberin (sav) söz ve davranışlarını dışlamak ve bunu “Önce Kur’an gelir” söylemini bir perde olarak kullanarak gerçekleştirmek tarzındaki bir tutum, İslâm’ın ilk yüzyılında ortaya çıkmış olup, o günden bugüne mevcuttur. Binaenaleyh, Mutezile ve sonraki örnekler – eğer bu bağlamda düşünülecek olurlarsa- ancak söz konusu zihinsel ve itikadî problemin sonraki asırlarda görülen birer yansımasından ibarettir. Abdullah b. Mes’ud (32/652), Imrân b. Husayn (52/672) ve İbn Abbâs (68/687) gibi pek çok sahabinin karşılaştığı “Bu hadislere gerek yok, bize Kur’an’dan bahsedin!” itirazları ve bu itirazlara vermiş oldukları “Allah’ın Resûlü’ne müracaat etmeden, Kur’an’da emredilen namazı bile kılamazsın!” mealindeki cevaplar², günü-

¹ Detaylı bilgi için bk: Hansu, Hüseyin, *Mutezile ve Hadis*, Otto Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2012, s.303-317; Hatiboğlu, İbrahim, *Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları*, Hadisevi, 1. Baskı, İstanbul 2004, s.35-51.

² Örnekler hakkında toplu değerlendirme için bk: Aydın, Abdullah, *Hadis Karşıtlığının Yeni Gerekçeleri, İslam’ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Kutlu Doğum Sempozyumu*

müzde seslendirilen iddiaların çok da yeni ve orijinal olmadığını anlamaya yetmektedir. Sonuçta, 87/705 yılında vefat eden Mutarrif b. Abdullah'ın bu tür tepkilere verdiği yanıt meseleyi hem yorumlar hem tarihlendirir mahiyettedir: "Biz, Kur'an'a alternatif aramıyoruz. Sadece, onu bizden daha iyi anlayana müracaat ediyoruz."³

I. Hadis/Sünnet İnkârının Teorik Sınırları

Türkiye'de Hadisçiler, din yorumunda hadisi dışlayan ve içlerinde "Kur'an'cı" olarak anılan kitlenin de bulunduğu farklı akımlar hakkında kitap, makale ve benzeri yayınlar yapmış, bu eğilimleri çeşitli toplantılarda ele alıp değerlendirmişlerdir. Sözgelimi, bu toplantıların en dikkat çekicilerinden olan ve Diyanet Vakfı'nın öncülüğünde 2001 yılında Ankara'da tertiplenen "İslâm'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri" Sempozyumunda II. Oturum "Sünnet-Hadis Karşıtı Söylemler" meselesine ayrılmıştır. Dolayısıyla burada, önceki tespitlerden de hareketle, hadis ve sünnet karşıtlığına zihinsel planda zemin teşkil eden dört meseleden bahsedilebilir.

1. Kur'an'la Yetinme Fikri

"Kur'an-ı Kerim'in her alanda yeterli olduğu" gibi ilk bakışta oldukça çekici bir sloganla yürütülen, ancak son tahlilde dinin itikat, ibadet ve ahlâk başta olmak üzere ana gövdesinden sapmayla neticelenen bir yaklaşımdır. Kur'an'la yetinme fikrine yönelenlerin kişilik ve niyetleri değişkenlik göstermekle birlikte, ilk etapta "öze dönüş" tarzında yapılan kurgulamalar, zaman içinde -bir veya iki nesil sonra- bizzat özü tahrif eden ve ondan kopan bir çizgiye oturmuştur. Bir başka ifadeyle, mevcut dini yapı yıkıldığında yerine yenisi konulamamakta, çünkü Kur'an'ı hayata aktaran harç mesabesindeki hadis ve sünnete tabi olmaktan "ateşten kaçır gibi" kaçılmaktadır. "Kur'an'la yetinme" meselesi, hadis ve sünnete rasyonalist yaklaşımın bir sonucu olması yönüyle M. Düzenli tarafından incelenmiş⁴; bir söylem olarak ne ölçüde ilmî değer taşıdığı ise M. Ertürk tarafından ele alınmıştır.⁵

2001., 2003, s.141-142; Yıldırım, Enbiya, Sünnet veya Rivayet Karşıtı Söylemlerin Tarihi, *İslâm'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Kutlu Doğum Sempozyumu 2001.*, 2003, s.159-164.

³ Ebû Ğudde, Abdülfettâh, *Lemhât min Târîhi's-Sünne ve Ulûmi'l-Hadîs*, Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 4. Baskı, Halep 1417 (h), s.32.

⁴ Düzenli, Muhittin, "Hadise Yönelik Rasyonalist Yaklaşımlar: Ehl-i Kur'an Örneği", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 2012, s.101-138.

⁵ Ertürk, Mustafa, "Nebevi Sünnetin Tarihi Gerçeklikteki Konumu Açısından 'Kur'an İslâm'ı Söyleminin İlmî Değeri", *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, 1/1, 2003, s.7-29.

Şayet söylemin dayandığı “Kur’an her şeyi açıklıyorsa, o zaman sünnete gerek yoktur” önermesi düz mantıkla kabul edilecekse, Kur’an’ın indirildiği dönemde Allah Resûlü’nün (sav) varlığı hangi hikmetle izah edilecektir? Allah Resûlü’nün (sav) Kur’an-ı Kerim’i nakletmek dışında hiçbir beyan ve faaliyette bulunmadığını iddia etmek mümkün müdür? “O söyledi ve amel etti; ama bu kavil ve fiillere dair herhangi bir şey bugüne sıhhatli ulaşmış olamaz” demek bir çözüm müdür? Bütün bu soruların cevabı aslında bilinmektedir, fakat ideolojik önyargılar “Kur’an bize yeter!” sloganını –tıpkı zamanında Haricilerin siyasi ve askeri arenada yaptığı gibi- hakikati görmenin önüne geçirebilmektedir.

2. Sünnetin Kaynak Değeri

Konunun bir diğer boyutu, Hz. Peygamberin (sav) dindeki konumunun ve akabinde sünnetin özellikle ahkâma kaynaklık etme (teşrî) vasfının tartışmaya açılmasıdır. İlk maddeyle doğrudan alakalı olan bu noktada öne sürülen tezlerden bazıları şöyledir: Hz. Peygamberin (sav) söz ve davranışlarının kendi dönemine ait yani tarihsel olduğu, nübüvvet vasfıyla veya idareci sıfatıyla yapılan tasarrufların genel insani hal ve hareketlerden ayrılması gerektiği, rivayet kültürüne karışmış bulunan uydurmaların bu kültürü bütünüyle güvenilemez duruma getirdiği, ancak Kur’an’da verilen bir emrin uygulanmasının sünnet sayılabileceği.⁶

Neticede yapılan spekülasyonlar öyle bir boyuta varmıştır ki, namaz, oruç, zekât gibi temel ibadetler ile cihad, tesettür, faiz gibi ana kavramlar hakkındaki hiç bir hadisi kabul etmeyen kitle, oluşan boşluğu kendi nefsanî yorumlarıyla doldurabilmiştir. Farz orucun Ramazan ayı dışında da tutulabileceğini iddia etmek, cihadı “Allah yolunda elinden geleni yapmak” şeklinde sadeleştirip kâfirler için rahatsız edici bir kavram olmaktan çıkarmak ve benzeri tutumlar, elbette Siret-i Nebeviyye’de gözlenen somut gerçekliklerle uyuşmamaktadır.⁷ Namazın tekbirini değiştirip “Allah, Alî ve Kebîr olandır”⁸ ayetini tekbir olarak benimseyenlerin geldiği nokta ise, İslâm dünyası üzerinde bugün de yeni yaralar açmaya çalışan Şîî anlayışın “içinde Ali geçen bir tekbir” arayışının sonucu gibi durmaktadır.

⁶ Krş: Sancaklı, Saffet, “Hadis Karşıtlığının Tarihi Arka Planı ve Günümüze Olumsuz Yansımaları”, *Yanlış Algılar ve Doğru İslam Sempozyumu*, Urfa 2006, s.7-8. (Basılmamış Tebliğ)

⁷ Krş: Birışık, Abdülhamit, “Kur’âniyyûn”, *DİA*, XXVI/429.

⁸ Nisâ 4/34.

Sünnetin kaynak değeri çeşitli araştırmalarda detaylarıyla incelenmiştir.⁹ Allah'ın Resûlü'ne (sav) icabet yerine kişisel heveslere tabi olmak konusunda Kur'an-ı Kerim'in teşhisi ise gayet açıktır: "Eğer sana icabet etmeyecek olurlarsa bil ki onlar kendi hevâlarına uyuyorlar. Allah'tan bir hidayet olmaksızın kendi hevâsına uyandan daha sapık kim olabilir?"¹⁰

3. Hadislerin Kur'an'a Arzı

"Hevâyı önceleme ve hadise ittibayı erteleme" şeklinde özetlenebilecek yaklaşım probleminin bir diğer yansıması olarak Kur'an'a arz meselesi gösterilebilir. Burada temel yöntem, hadisleri bütünüyle reddetmiyor görünüş sıhhat tespitini muhtevanın Kur'an ayetleriyle mukayesesine bağlamak şeklindedir. Ancak böyle bir yöntemin geçerli olması için gerekli ön koşullar oluşmamış görünmektedir. Kur'an ile hadisi açıkça karşı karşıya getirip aralarında bir çelişki bulmaya çalışmanın yanında, bizzat "Benden bir hadis duyduğunuzda onu Kur'an'a arz edin; uyuyorsa kabul edin, uymuyorsa reddedin" tarzındaki rivayetin kendisinin delil olmaktan uzak olduğu bilinmektedir.¹¹

Diğer taraftan konu hakikatte "kişinin hadisi Kur'an'la karşılaştırması" olmaktan ziyade "hadisten anladığını Kur'an'dan anladığıyla karşılaştırması" mahiyetindedir. Bu ise belirgin bir öznelliği bünyesinde barındırması hasebiyle müşterek bir ilmi ölçü vasfı taşımaktan uzaktır. Nitekim günümüzde bazı hadisleri "Kur'an'ın ruhuna uymama" illetiyle reddetmeyi tercih edenlerde gözlemlenen durum, asıl uyumsuzluğun hadisin muhtevasıyla söz konusu bireylerin kişisel önyargıları arasında gerçekleştiğidir. Dolayısıyla "nasların anlaşılmasında hangi problemler söz konusu ise arz işlemi de aynı problemler mevcuttur."¹² Üstelik Kur'an'a aykırılık iddiasıyla hadis taz'ifine yönelenlerin kolaycılığa kaçtıkları, bir nevi modaya uydukları ve kesinliği olmayan keyfi tespitlerde buldukları şeklinde eleştiriler konuyu inceleyen kaynaklarda yer almaktadır.¹³

⁹ Mesela bk: Toksarı, Ali, "Teşrii Değer Açısından Sünneti Konumu", *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2014, II/27, s.9-24.

¹⁰ Kasas 28/50.

¹¹ Geniş bilgi için bk: Çakın, Kamil, "Hadisin Kur'an'a Arzı Meselesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1993, cilt: XXXIV, s.247-251; Tekineş, Ayhan, "Hadisin Sübutunu Tespitte 'Kur'an ile Karşılaştırma' Meselesi", *İLAM Araştırma Dergisi*, 1997, II/2, s.90-93.

¹² Polat, Selahaddin, "Hadislerin Kur'an'a Arzının Problemleri", *Sünnetin Dindeki Yeri*, 1995, s.177.

¹³ Mesela bk: Köktaş, Yavuz, *Kur'an'a Aykırı Görülen Hadisler*, İnsan Yayınları, İstanbul 2014, s.12-13.

4. Sünnet Vahiy İlişkisi

“Hadis ile Kur’an’ın çelişmemesi” noktasında bir önceki başlıkla yan yana düşünülebilecek olan sünnet vahiy ilişkisi tartışılırken, hadislerin Kur’an’a arz edilmesi gerektiğini savunanların “Hadis/sünnet vahiy mahsulü değildir” tezini hararetle destekledikleri bir vakiadır. Özü itibarıyla “Kur’an metni dışında bir vahiy çeşidini veya yansımasını kabul etmeme” anlayışına dayanan bu söylem, aslında ilk iki başlık (Kur’an’la yetinme ve Sünnetin Kaynak Değeri) ile de tam bir bütünlük içindedir. Mamafih, eldeki sahih tarih ve rivayet verilerinin, Hz. Peygamberin (sav) vahiy meleği ile iletişimini Kur’an ayetlerinin aktarımıyla sınırlandırmayı imkânsız kıldığı da açıktır.¹⁴

Hz. Peygamberin (sav) Hira’daki ilk vahiyden itibaren vahiy tarafından yönlendirildiği, sünnet-i nebeviyye’nin mikro planda sünnetullâh’ın bir bakıma hayata yansımış şekli olarak görülebileceği¹⁵ ifade edilse de, rasyonel akıl çerçevesine sıkışmış bir zihin yapısının bu boyutta genişlik kazanması çok muhtemel değildir. Pratikte vahyin sünnetle iç içe bulunması, neredeyse ashabın sünnetle iç içe yaşaması kadar somuttur ki, meselenin fikrî temelinde oluşan önyargılar bunu bile görmeyi engellemektedir. Neticede, çalışmanın üçüncü bölümünü de ilgilendirecek biçimde, vahyin engin rahmet iklimini Kur’an-ı Kerim metniyle tahdide ikna edilmiş bir zihin, bu bağlamda ancak Hz. Peygamberi (sav) ikaz eden ayetleri sevinçten gözleri parlayarak anlatan sorunlu müfessir tiplerini üretecektir.

II. Hadis/Sünnet İnkârının Tarihsel Boyutu

Kimi zaman hadislerin sübutunu doğrudan doğruya reddetmek şeklinde, kimi zaman ise hadislerin delil değerini kabul etmemek gibi dolaylı yollarla gerçekleşen “hadis ve sünneti inkâr” yönelişi, temelde zihniyeti ilgilendiren ideolojik bir mahiyet arz etmektedir. Meselenin siyasi, kültürel ve en önemlisi itikadî nedenleri¹⁶ mevcut olup, hadis karşıtlarının ortak ve standart bir söylemi bulunmamakta, akla uygunluk, Kur’an’a aykırı düşmemek ve benzeri gerekçeler¹⁷

¹⁴ Konu hakkında detaylı bilgi için bk: Keleş, Ahmet, “Sünnet Vahiy İlişkisi”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, I, s.165-180; Sancaklı, Saffet, “Sünnet Vahiy İlişkisi”, *Diyanet İlmî Dergi*, 1998, XXXIV/3, s.55-66.

¹⁵ Bu düşüncenin üç aşamalı izahı için bk: Ürkmez, Ahmed, *Sünnet ve Zihniyet Üzerine Düşünceler*, İlahiyat Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2015, s.28-32.

¹⁶ Detaylı bilgi için bk: Çakın, Kamil, *İlk Hicrî Asırlarda Hadis İnkârcıları*, Seba Yayınları, Ankara 1998, s.31-69.

¹⁷ Krş: Sancaklı, Saffet, “Hadis Karşıtlığının Tarihi Arka Planı ve Günümüze Olumsuz Yansımaları”, s.2.

üzerinden bütün bir rivayet geleneği mahkûm edilmeye çalışılmaktadır. Hâlbuki hadis ilminde metin tenkidini ihtiva eden dirayet ilimlerinin yanı sıra, seneddeki her bir ravinin bireysel tespitleriyle de söz konusu iki kriter ve daha fazlası yüzyıllardır uygulanmıştır. Ancak muhalif kanadın muradı, herhangi bir ilmî kriteri uygulamak veya önermek değil, Hz. Peygamberin (sav) konumuna ve mirasına belirgin bir karşıtlık geliştirmektir.

İslâm'ın ilk dönemlerinde hadislere mesafeli yaklaşan ve sadece Kur'an'ın esas alınması gerektiğini savunan fert ve fırkalar genele oranla istisna sayılabilecek kadar azdır. Zira Nazzâm (231/845) ve takipçisi Mutezile mensupları, âhâd haberler üzerinden yürüttükleri tartışmalarda büyük ve haklı tepkilere maruz kalmışlardır. İslâm kültürünün ve siyasetinin egemen olduğu bir ortamda Mutezile'nin hadis ve sünnete dair söylemleri nazari münakaşalarla sınırlı kalmış, mihne olayı ve devamındaki Haşviyye hareketi¹⁸ istisna edilirse sahaya çok fazla yansımamıştır.

Sünnetin dindeki otoritesinin tamamen reddi ve hadislerin külliyen inkârı ise yüzyıllar sonra İngilizlerin Hindistan'daki işgal ve sömürü dönemiyle başlamıştır. Askeri mücadeleyi kazanmakla yetinmeyen İngiliz aklı, dini anlayış ve uygulamaları temelinden sarsmaya yönelik hukuki, eğitsel ve kültürel adımlar atmıştır. Bölgeyi yönetme ve sömürme aracı olarak kurgulanan (Doğu Hindistan Şirketi vb.) kurumsal yapılar bünyesinde görevlendirilip bölgede yıllarca kalan yetkililer içinde, siyasi nüfuzlarını kullanarak Hint Alt Kıtası'nda "Kur'an'cı" ekolün doğuş ve gelişimine zemin hazırlayan şarkiyatçılar önemli yer tutmaktadır.¹⁹

Problemin Hint Alt Kıtası'ndaki seyrini izlemek bakımından "Sir Seyyid" Ahmed Han (m.1817-1898) iyi bir örnektir. Kırk yaşına kadar Ehl-i Hadis geleneğine bağlı ve toplum tarafından takdir görüp sözüne güvenilen bir birey olarak tanınan bu şahıs, 1857-1858 yıllarındaki bağımsızlık savaşındaki tavrıyla dikkat çekmiş, İngilizlere sadık kalmanın gerekliliğini savunduğu için Müslümanların yenilgisiyle sonuçlanan savaşın ardından baş tacı edilmiştir. Onun 1857-1869 yılları arasında geçiş dönemini, 1870-1898'da ise 'bağımsız dini düşünce' dönemini yaşadığı ifade edilmekte, "bağımsız dini düşünce" dönemi ilginç bir biçimde İn-

¹⁸ Detaylı bilgi için bk: Yurdağür, Metin, "Haşviyye", *DİA*, XVI/426-427.

¹⁹ Hadis ve sünnet karşıtı teorileriyle ünlenen bu isimlerin başında W. Muir ve A. Sprenger gelmektedir. Ahmed Han gibi önce gelenekçi, ardından savunmacı, son tahlilde ise İngiliz destekçisi olan bölge insanlarına, müsteşriklerin kurduğu tuzağa düşmek kalmıştır. Krş: Hatiboğlu, İbrahim, *Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları*, s.74 ve 131; Düzenli, *ağm*, s.110-111.

giltere’de kaldığı bir buçuk yılın ve kraliçe tarafından kabulünün ardından başlamaktadır.²⁰ Bu tablo günümüz Türkiye’inde Hadis karşıtlığı yapan veya sünni kimlik altında gizlenip başta masum imam anlayışı ve sahabeye buğzetme çirkinliği olmak üzere Şii eğilimler sergileyen gruplarla birebir örtüşmektedir.

Neticede coğrafi ağırlık merkezi Hint Alt Kıtası (Aligarh, Delhi, Karaçi, Lahor) ve Mısır; fikri arka planı ise modernizm ve oryantalizm olarak belirlenebilecek Kur’an’cı akımın kurucu ve takipçileri şunlar yer almaktadır: Ehl-i Hadis ekolünden kopanlar (Çekrâlevî, Ahmed Han vb.), misyoner okulu mezunları (Ahmedüddin Amrîtsârî vb.), İngiltere’de okuyup ihtisas yapanlar (Înâyetullâh Han vb.).²¹ Böyle bir karışımın İslâm dünyası açısından ne derece yerli ve güvenilir olabileceği bir tarafa, gelenekte Kur’an-ı Kerim’e dair var olan (hatim, hafızlık vb.) unsurları dışlayan bu tip yapıların “Kur’an’cı” olarak adlandırılması da ayrı bir garipliktir.

Melek ve cin gibi görünmeyen varlıklar, cennet ve cehennem gibi hakikatler için “batılları ikna edebilecek” akli izahlar aramak ve bu bağlamda rasyonaliteye müracaat, ilgili hususların reel varlığının inkârına ve “sembolik anlatım” düzeyinde yorumlanmasına yol açmıştır. Bir aşama sonrasında, bu konuları aydınlatan Kur’an ayetleri inkâr edilemediği için Hadis rivayetleri reddedilmiş, üstelik bu red kültürü mucize, şefaat, kader, kabir hayatı başlıklarını içine alarak genişleyip ibadetlerin formatını değiştirmeye kadar varmıştır. Zihinsel düzlemde yaşanan bu genişlemenin bir de coğrafi iz düşümü vardır ki, ülkemizi bugün yakından ilgilendirdiğinden ötürü burada kısaca temas etmek gerekecektir.

III. Hadis/Sünnet İnkârı ve Günümüz Türkiye’si

Günümüz Türkiye’inde evvel emirde “Kur’an’ı anlama ve anlatma çabası” şeklinde lanse edilen kimi hareketlerin özellikle 2010’lu yıllardan itibaren açık bir hadis ve sünnet inkârı akımına dönüştükleri müşahede edilmektedir. Dinin temel değerlerini ve İslâm kültürünün simge isimlerini rahatlıkla hedef alabilmeleri açısından medya sektörü için de kullanışlı malzeme oluşturan ve kitle iletişim araçlarında sıkça rastlanan bu kişilerin söylemleri ve çıkmazları aşağıda kısaca ele alınacaktır.²²

²⁰ Hatiboğlu, İbrahim, *İslâm Dünyasının Çağdaşlaşma Serüveni*, Hadisevi, 1. Baskı, İstanbul 2004, s.88-90.

²¹ Birışık, Abdülhamit, “Kur’âniyyûn”, *DİA*, XXVI/428-429.

²² Bu çalışmanın hacmi gereği, ilgili hareketin kitap, internet, radyo ve televizyon yayınlarına detaylı atıflarda bulunma yoluna gidilmemiştir. Haddi zatında günümüz Türkiye hadis inkârcılarının din-bilim ilişkisi, vahiy-sünnet ilişkisi, hadislerin güvenilirliği, sünnetin bağlayıcılığı, peygamber algısı gibi birçok başlıkta ortaya atıldıkları fikirler hadis açısından tez

1. İnkârcıların Söylemleri

Ülkemizde söylem henüz başlangıç düzeyinde olup, genel hükümler verme ve Hz. Peygamberi (sav) kategorik olarak dinî alanın dışına itme gayretinden ibarettir. Hint Alt Kıtası'nda özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren izlenebilen ibadet esaslarına yönelik reformist yaklaşımlara bu kitlede henüz rastlanmamakta, ancak mucize, şefaât, kabir hayatı ve benzeri bilgilere dair rivayetlerin toptan reddi şeklinde itikadî sapmalar sıklıkla belirmektedir.

“Lâ ilâhe illallâh Kur'an'da var; devamını biz söylüyoruz!” diyen lidere canlı yayında karşısındaki gruptan kimse itiraz etmemekte, hâlbuki kırk yıldır Kur'an tefsir eden lider açıkça Fetih Sûresi'nin son ayetini²³ görmezden gelmektedir. İki cümlesinden birisi “eleştirel akıl” vurgusu ihtiva eden bir rasyonalist için, “grup içi eleştiriye kapalı olma” ortak paydasında her zaman tenkit ettiği diğer dini gruplarla buluşmak ciddi bir ikilemdir. Aynı durum “Kur'an ve ... diyen, Kur'an'a şirk koşmuş olur!” söylemi için de geçerli olup, böyle bir zihni paradigmanın “De ki: Allah'a ve Resûl'e itaat edin”²⁴ ayetini nasıl kabul edebileceği merak konusudur.

Son tahlilde dini alanda her türlü izahatı veren, Kur'an'daki kavramları tanıtan, kimlikleri değerlendiren bir bireyin Hadis ve sünnete niçin tahammül edemediği önemli bir sorudur. Yoksa burada “dinin alanda konuşma ve hüküm verme hakkını” kendisinde bulup da -hâşâ- Hz. Peygamber'e (sav) yakıştıramamak mı söz konusudur? Böyle bir tutum “Allah'ın ve Resûl'ünün önüne geçmeyin, Allah'tan korkun!”²⁵ uyarısıyla taban tabana zıt değil midir?

2. İnkârcıların Çıkmazları

Akademik çevrelerden kayda değer bir direniş görmeyen ve medyada bazı medrese mensuplarıyla uzaktan uzağa atışan günümüz Hadis inkârcılarının birden fazla çıkmazı söz konusudur. En başında elbette “Bu bir itikadî sapmadır” teşhisinin yer alması gereken listenin devamına şunlar yazılabilir:

2.1. Otantik Olmamak: Yukarıda teorik çerçevede değinildiği gibi, bu tür akımlar orijinal olmayıp, yüzyıllar öncesinde seslendirilmiş ve klasik kaynak-

olarak incelenip tartışılmaya namzettir. Böyle bir ilmî araştırmanın, İmâm Şâfiî'nin tartıştığı bireyler ile günümüzdeki benzerlerinin söylem ve itikatlarındaki ayniyeti ortaya koyması yüksek bir ihtimaldir.

²³ Fetih 48/29.

²⁴ Âl-i İmrân 3/32.

²⁵ Hucurât 49/1.

larda kayda geçmiş nekre/aykırı yorumların kuru bir tekrarından ibarettir. Nitekim canlı yayında “Bu ayetin işte bu anlamını ilk kez biz söylüyoruz!” iddiasında bulunan kişinin bu söylemi o anda Kurtubî veya Râzî gibi bir tefsirden test edildiğinde boş çıkabilmektedir. Zira bakılan tefsirde o ayetin bundan sekiz yüz küsur yıl önce yapılan neredeyse bir düzine açıklamasının son sıralarında “ilk defa açıklandığı” iddia edilen yorumun listelendiği görülecektir. Bu, söz konusu sağlamayı yapma imkânı olmayan muhatap cahil kitlenin maalesef bir “nitelikli dolandırıcılık” eylemiyle karşı karşıya olduğu anlamına gelmektedir.

2.2. Hadisi Suiistimal Etmek: “Suiistimal” ifadesinden kastımız, rivayet geleneğine müracaatta sergilenen çifte standarttır. Hadislere ve muhaddislere hakaretimiz sözlerle saldırdıktan hemen sonra, sırf kişisel düşüncesini desteklediği için, üstelik zayıf ve uydurma rivayetlerle istidalde bulunmak, çok açık bir ikiyüzlülüktür. Daha da yüz kızartıcı olanı, bu tarz bir suiistimalin zor zamanlarda “Biz Hadis ve sünneti inkâr etmiyoruz; bilakis her zaman müracaat ediyoruz” mealinde bir savunma yapıldığında yineleniyor olmasıdır.

Hâlbuki “Kur’an’ın Faziletleri” konusu anlatmak için söze başlayan bir tefsir profesörü sadece “aşırı zayıf rivayete dayanmak” suçunu işlese nispeten az eleştiriyi hak edebilirdi. Ama söze “Bakın bir Müsned rivayetinde Hâris el-A’ver Hazretleri Hz. Ali’den hangi hadisi naklediyor” diye başlayan kişi bir önceki programda mesela kabir hayatıyla ilgili Sahîhayn hadislerini kökten reddetmişse, burada bir çıkmaz vardır. Zira en müptedi Hadis talebeleri bile Hâris el-A’ver’in Hz. Ali’den yaptığı nakillerin güvenilirmezliğini muhtemelen öğrenmiş, ilgili cerh tadil metinlerine muttali olmuşlardır.

2.3. Kur’an’a Parçacı Yaklaşmak: Asıl büyük çıkmaz ve acı çelişki, her konuda Kur’an’la yetinme düşüncesine sahip olanların, daha doğru bir ifadeyle bunu sloganlaştıranların, Hz. Peygamber’in (sav) dindeki tartışılmaz konumunu belirten ayetleri bütünüyle görmezden gelmeleridir. Resûlullâh’ın (sav) konuştuğu yerde mümin bir erkek veya kadının seçme hakkının kalmayacağına dair ayetler²⁶ ortadayken, Allah Resûlü’ne (sav) ittiba etmemenin karşılığı Kur’an-ı Kerim’e göre doğrudan doğruya “ateş” iken²⁷, bu nasları hiç umursamamak akıl kârı değildir. Yüce Allah’ın, kitabında Hz. Peygamberi (sav) müstesna bir yerde

²⁶ Ahzâb 33/36.

²⁷ Nisâ 4/115; Nûr 24/63.

konumlandığı, ona itaati kendisine itaat saydığı, dolayısıyla sünnete uyma-
nın/itaatin İslam'ın ve imanın bir gereği olduğu unutulamayacak derecede
önemli esaslardır.²⁸

IV. Sonuç

Yukarıda ana hatlarıyla incelenen ve yurdumuza "Oryantalizm<Hint Alt
Kıtası<Mısır" üzerinden servis edildiği anlaşılan "sünnet inkârı modeli" hak-
kında varılabilecek ilk sonuç, bu modelin yerli bir nitelik taşımadığı ve İslâmî
menşeli olmadığıdır. Yapılacak tahliller "belirli kavramlara şüpheyile yaklaş-
mak" veya "mezhep imamlarını aşağılamak" gibi davranışların değerlendirmeye
değil de zemindeki zihniyetin analizine yöneltilirse bu netice daha da belir-
ginleşecektir. Söz konusu zihniyetin, gerçek niyeti sahte polemiklerle perdele-
diği, mesela sorunlu rivayetleri gündeme getirirken aslında rivayet geleneğinin
bütününe hedef aldığı, Kur'an'ın öneminden bahsederken aslında sünnetin kay-
nak değerini tartışmaya açtığı rahatlıkla izlenebilir. İlahi vahyi açıklama ve yo-
rumlama, dini hayatın detaylarına dair hüküm verme yetkisini ise bu sistemde
Allah adına Resûlullâh (sav) kullanmamakta, bu manevi yetki hareketin lideri
tarafından üstlenilmektedir.

Hadis karşıtlarının muhaliflerine yönelttikleri "Kur'an'a şirk koşmak" ve
benzeri ağır ithamlar ise doğal birer tepki olmayıp, şuurulu operasyonel adımlar-
dır. Çünkü bu tür gruplar kendilerini mevcut Müslüman kitlenin dışında veya
üzerinde bir konumda görmekte, yönelttikleri bu tenkitlere eşit düzeyde ağır
(tekfir gibi) cevaplar geldiğinde bunu gayet normal saymakta, neticede ortaya
büyük bir ayrışma çıkmaktadır. Böylelikle İslâm ümmetinin Batı ve emperyalist
emelleri önünde parçalanmış ve kolay baş edilebilir bir hedefe dönüştüğü bir va-
kiyadır. Dolayısıyla meselenin ilmî tartışma boyutuna odaklanıp da çok daha ku-
şatıcı olan genel mahiyetine kulak tıkamamak lazımdır.

Hadis karşıtı gruplarca sıklıkla seslendirilen "Batıya yanlış sünnet algımız
yüzünden yenildik" söylemi de yine bu bağlamda incelenmelidir. Acaba İslâm
ümmetini içine düştüğü durumdan çıkarmayı amaçlayan samimi bir sorgulama
mıdır, yoksa sünnet algımıza yönelik müsteşrik müdahalesini, yani entelektüel
alandaki bu ikinci yenilgiyi gölgeleme hedefine mi matuftur?

Özetle belirtmek gerekirse, "oryantalistlerin itiraz edemeyeceği rasyonel
bir din anlayışı ortaya koymak" noktasından hareket ettiği anlaşılan Kur'an'cı

²⁸ Krş: Sancaklı, Saffet, "Hadis Karşıtlığının Tarihi Arka Planı ve Günümüze Olumsuz Yansımaları", s.12.

akımlar “Müslümanların tepki gösterdiği ama İngilizlerin razı olduğu” bir içeriğe evrilmiştir. Bir başka deyişle, yanlış sünnet anlayışlarını bertaraf edip ıslahatçı bir rol üstlenelim derken, ümmeti ciddi manada bölen belki de “İslâm tarihinin en yanlış sünnet yorumuna” kapı açılmıştır. Tarihsel süreçte bilhassa Hint Alt Kıtası’nda müşahede edilen tablo budur ve bu gidişle bir nesil sonra ülkemizdeki sünnet/hadis münkirlerinin varacağı nokta da farklı olmayacaktır.

Sonuçta insanların, ümmetin Kur’an’dan büyük kopuşunu anlatalım derken, kendilerinin sünnet ve hadisten büyük kopuşunu ilan etmesi oldukça trajiktir. Zira hadis ve sünnete sırt çevirmek, Kur’an’dan kopmanın en belirgin tezahürlerinden birisidir. Keza sahabeyi karalamanın, mezhep imamlarını tahkirin, Hadis kaynaklarını aşığılamanın ve benzeri gayr-i ahlâkî tutumların bu nezih topraklarda ve asil gönüllerde karşılığı bugüne kadar olmamıştır; bundan sonra da inşallah olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aydınlı, Abdullah, “Hadis Karşıtlığının Yeni Gerekçeleri”, *İslam’ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Kutlu Doğum Sempozyumu 2001.*, 2003, s. 141-151.
- Birişik, Abdülhamit, “Kur’âniyyûn”, *DİA*, XXVI/428-429.
- Çakın, Kamil, “Hadisin Kur’an’a Arzı Meselesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1993, cilt: XXXIV, s.237-262.
- _____, *İlk Hicrî Asırlarda Hadis İnkârcıları*, Seba Yayınları, Ankara 1998.
- Düzenli, Muhittin, “Hadise Yönelik Rasyonalist Yaklaşımlar: Ehl-i Kur’an Örneği”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 2012, s.101-138.
- Ebû Ğudde, Abdülfettâh, *Lemhât min Târîhi’s-Sünne ve Ulûmi’l-Hadîs*, Mektebetü’l-Matbûâtî’l-İslâmiyye, 4. Baskı, Haleb 1417 (h).
- Ertürk, Mustafa, “Nebevi Sünnetin Tarihi Gerçeklikteki Konumu Açısından ‘Kur’an İslam’ı’ Söyleminin İlmî Değeri”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, 1/1, 2003, s.7-29.
- Hansu, Hüseyin, *Mutezile ve Hadis*, Otto Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2012.
- Hatiboğlu, İbrahim, *Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları*, Hadisevi, 1. Baskı, İstanbul 2004, s.35-51.
- _____, *İslâm Dünyasının Çağdaşlaşma Serüveni*, Hadisevi, 1. Baskı, İstanbul 2004.
- Keleş, Ahmet, “Sünnet Vahiy İlişkisi”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, I, s.151-194.
- Köktaş, Yavuz, *Kur’an’a Aykırı Görülen Hadisler*, İnsan Yayınları, İstanbul 2014.
- Polat, Selahaddin, “Hadislerin Kur’an’a Arzının Problemleri”, *Sünnetin Dindeki Yeri*, 1995, s.177-185.

- Sancaklı, Saffet, "Hadis Karşıtlığının Tarihi Arka Planı ve Günümüze Olumsuz Yansımaları", *Yanlış Algılar ve Doğru İslam Sempozyumu*, Urfa 2006, s.7-8. (Basılmamış Tebliğ)
- _____, "Sünnet Vahiy İlişkisi", *Diyanet İlmî Dergi*, 1998, XXXIV/3, s.53-70.
- Tekineş, Ayhan, "Hadisin Sübutunu Tespitte 'Kur'an ile Karşılaştırma' Meselesi", *İLAM Araştırma Dergisi*, 1997, II/2, s.87-104.
- Toksarı, Ali, "Teşrii Değer Açısından Sünneti Konumu", *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2014, II/27, s.9-24.
- Ürkmez, Ahmed, *Sünnet ve Zihniyet Üzerine Düşünceler*, İlâhiyat Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2015.
- Yıldırım, Enbiya, "Sünnet veya Rivayet Karşıtı Söylemlerin Tarihi", *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Kutlu Doğum Sempozyumu 2001.*, 2003, s. 159-186.
- Yurdagür, Metin, "Haşviyye", *DİA*, XVI/426-427.